

УДК 323.1:316.346.2(=214.58)(477)

«Я Б ХТІЛА, АБИ МОЇ ДІТИ НЕ ЗНАЛИ, ЩО ТАКЕ ЦИГАНСЬКА ЖИЗНЬ»: СТАНОВИЩЕ РОМСЬКИХ ГРОМАД В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ¹

Тамара Олегівна Марценюк

кандидатка соціологічних наук, доцентка

кафедра соціології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»;

гостьова доцентка і дослідниця Європейського університету Віадріни (Німеччина)

У статті здійснено огляд попередніх соціологічних досліджень стосовно ставлення українського суспільства до ромів, основних аспектів державної політики щодо інтеграції ромської національної меншини. Особливу увагу приділено браку статистичних даних, дискримінації ромів у соціально-економічній та освітній сферах, проблемам у спілкуванні з правоохоронними органами.

В статье сделан обзор предыдущих социологических исследований относительно отношения украинского общества к ромам, основных аспектов государственной политики по интеграции ромского национального меньшинства. Особое внимание уделено отсутствию статистических данных, дискриминации ромов в социально-экономической и образовательной сферах, проблемам в общении с правоохранительными органами.

The article provides an overview of previous sociological studies on the attitudes of the Ukrainian society towards Roma, the main aspects of public policy for the integration of the Roma minority. Particular attention is paid to the absence of statistical data, discrimination against Roma in the socio-economic and educational spheres, problems in the relationships with police.

Ключові слова: роми, ромська національна меншина, державна політика, дискримінація ромів.

Роми України належать до національної меншини, яка постійно стикається із дискримінацією в українському суспільстві. Не дивлячись на спосіб проживання (дисперсно або компактно), роми вважаються однією з найбільш уразливих до стигматизації груп, оскільки більшість з них стикаються з порушенням прав і не в змозі себе захистити (наприклад, часто не маючи документів).

Як зазначено у інформації про Програму «Рома України» Міжнародного Фонду «Відродження»²: «На відміну від більшості національних меншин України, ромське населення не має поза межами України власної державності. Крім того, роми – друга за чисельністю етнічна група, яка пережила геноцид під час Другої світової війни. Інтеграція ромів є одним із найважливіших питань порядку денного Європейського Союзу в межах обговорення становища національних меншин». У 2013 році Кабінет Міністрів затвердив план заходів щодо реалізації стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. Державна політика України, з одного боку, спрямована на включення ромів соціально-економічного життя країни, з іншого боку, далеко не завжди справляється із викликами ромофобії у суспільстві та дискримінації ромської національної меншини.

Мета цієї статті – охарактеризувати ознаки дискримінації ромів в українському суспільстві. Зокрема, розглянуто такі проблемні аспекти інтеграції ромів, як забезпечення соціального захисту та зайнятості ромів, їх правового захисту, освітнього рівня, житлово-побутових умов тощо. Емпіричним матеріалом статті виступили проведені авторкою у вересні-листопаді 2013 року глибинні інтерв'ю із 10 ромами з Волині (троє чоловіків і семеро жінок віком від 16 до 50 років), які проживають компактно, але осіло (переважно у сільській місцевості області); 8 експертних інтерв'ю з представницями міжнародних і вітчизняних НДО, які працюють із питаннями прав ромів в Україні, а також із дослідницею ромського питання; два фокус-групові інтерв'ю з ромськими активістами і активістками (з різних регіонів України – Києва, Одеси, АР Крим). У тексті статті використані цитати³ із інтерв'ю подано анонімно задля збереження конфіденційності інформації.

Соціологічні дослідження про ставлення українського суспільства до ромів

У соціологічних дослідженнях ромська національна меншина вивчається у більш широкому контексті ксенофобії в українському суспільстві. Зокрема, вимірюється соціальна

¹ Матеріали до статті зібрані у рамках дослідницького проекту про ранні шлюби в Україні (з акцентом на ромське населення), виконаного авторкою на замовлення Фонду народонаселення ООН у Києві восени 2013 року.

² Найбільша в Україні програма допомоги ромам, з 1998 року Програма спрямовує свою діяльність на інтеграцію ромського населення в суспільне життя України, зберігаючи етнокультурну унікальність ромського народу. – Доступ з: <http://www.irf.ua/programs/roma/> (станом на 8 травня 2014 року).

³ Цитати подаватимуться мовою респонденток і респондентів без змін: українською і російською.

дистанція до різних етнічних груп, наприклад, Інститутом соціології НАН України [13], Київським міжнародним інститутом соціології [14]. Результати вимірювання соціальної дистанції за шкалою Богардуса засвідчують, що українці найбільш нетолерантно ставляться до ромської національної меншини [13, с. 31; 14, с. 203]. Найостанніші дані Київського міжнародного інституту соціології (за жовтень 2013 року) свідчать, що індекс ксенофобії до ромів є найвищим серед інших етнічних груп і дорівнює 5,5 за шкалою від 1 (відсутність ксенофобії) до 7 (максимальний рівень) [6]. Для порівняння, у ставленні до афроамериканців індекс ксенофобії дорівнює 5,2.

А відповідно до даних більш ретельного вивчення рівня екстремістських орієнтацій населення України [16], загалом від 1% до 4% населення України висловлює схвальне ставлення до нападів і побиття етнічних груп, притому ставлення до ромів є найгіршим. Аж 17% опитаних українців підтримують ідею, що «людство має звільнитися»¹ від ромів [16]. Найбільш дискримінованою етнічною меншиною залишаються роми, які не сприймаються масовою свідомістю як постійні мешканці України [8, с. 36].

Окремі випадки дискримінації ромів з певних регіонів України (наприклад, Закарпатська, Черкаська та інші області) досліджуються Харківським інститутом соціальних досліджень [7; 9; 10]. Правозахисні і/або ромські (міжнародні або вітчизняні) організації звертаються до тематики дискримінації ромів у своїх звітах [8; 15; 23]. Як зазначено у загальному звіті про порушення прав людини в Україні, існують дві поширені форми дискримінації ромів: пряма і непряма дискримінація: «пряма дискримінація ромів частіше за все виникає у зв'язку з меншою увагою до потреб через їхню етнічну приналежність та через загальне презирливе ставлення до них з боку неромів. Частіше за все це призводить до прямих, опосередкованих відмов, які мають расове підґрунтя, забезпечити або полегшити доступ до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. Непряма дискримінація виникає в разі незабезпечення доступу ромів до соціально-економічних прав через причини, які напряду пов'язані з їхнім статусом в Україні» [15].

У цій статті запропоновано результати опитування експертів, а також польового дослідження ромів у Волинській області, яка доволі рідко потрапляє до уваги вивчення становища ромів в Україні. Цей емпіричний матеріал доповнить попередні дослідження проблем ромської національної меншини в Україні конкретними прикладами про життя ромів, зокрема, тих, які виживають шляхом жебракування, безграмотні та мають невеликі шанси отримати роботу.

Державна політика стосовно ромського населення в Україні: виклики і можливості

Слід зауважити, що ромська національна меншина України не є гомогенною. Експерти виділяють ромів, які живуть компактно, і тих, які проживають дисперсно. Ще за радянських часів були докладені зусилля, аби змусити ромів припинити вести кочовий спосіб життя (наприклад, були створені спеціальні колгоспи для ромів). З 1980 років роми почали отримувати державне житло, що сприяло осілому способу життя. Однак надалі влада відійшла від активної політики щодо ромського народу [2]. Респонденти схильні вважати, що у радянські часи їм жилося краще, адже була робота і можливість отримати житло. Як зазначає опитана ромська жінка про радянські часи: *«Колись при Советському Союзі не було таких бомжів із циганів. Вони йшли в білий дом і їм давали хату в селі або якусь квартиру. На сьогодні це розброд. Немає зацїти»*.

В Україні протягом 1990-х рр. була закладена законодавча основа державної політики стосовно ромського населення і зроблені певні кроки з її втілення (у напрямку підвищення рівня освіти, поліпшення умов життя, соціального захисту тощо) [2, с. 48]. На даний момент є актуальним міжнародний документ «Десятиліття ромської інтеграції в Європі 2005-2015», де визначено чотири пріоритетні сфери (освіта, працевлаштування, охорона здоров'я, житлове забезпечення), а також три суміжні сфери (дискримінація, гендерна рівність та бідність) [5, с. 128]. Тобто, подолання бідності і маргінального становища ромів є одними із найбільш важливих чинників інтеграції ромської меншини.

Однак, відповідно до Рамкової стратегії ЄС із національної інтеграції ромів до 2020 року, одна з умов успішної інтеграції – «достне фінансування із національного бюджету країни» [21, с. 8], що повсякчас є проблемою для української держави. 8 квітня 2013 року Президент України видав Указ «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської

¹ Окремої уваги заслуговує формулювання запитань у дослідженнях ксенофобії. Чи доцільно питаннями на зразок «Є така точка зору, що деякі з етнічних та соціальних груп являють загрозу для існування та розвитку людства, і було б бажано позбавитися від них взагалі. Подивіться на перелік різних етнічних та соціальних груп і скажіть, будь ласка, від яких з цих груп людство має звільнитися» вимірювати громадську думку? Чи таким чином соціологи не відтворюють вороже ставлення у суспільстві? Адже можна і навпаки запитати. Це тема для окремої статті, адже вона, безперечно, заслуговує на увагу.

національної меншини на період до 2020 року» [19]. Одним із принципів реалізації стратегії є недискримінація та толерантність, рівність громадян перед законом, додержання вимог законодавства у сфері міжнаціональних відносин та захисту прав національних меншин тощо. А 11 вересня 2013 року було затверджено відповідний План дій стосовно реалізації цієї стратегії [17]. Серед 56 заходів, спрямованих інтегрувати ромську національну меншину в українське суспільстві слушно виокремлено ті, які стосуються соціального захисту і зайнятості, підвищення освітнього рівня, охорони здоров'я, поліпшення житлово-побутових умов, задоволення культурних та інформаційних проблем.

Експерти із ромських правозахисних організацій висловлюють доволі критичне ставлення до вище згаданої Стратегії, якій бракує відповідних механізмів реалізації. Вони вважають, що політики не мають серйозного політичного бажання розв'язувати проблеми, з якими стикаються роми:

«Мені виглядає, що ромська стратегія абсолютно для галочки якийсь такий документ. Начебто таке треба щось написати, хтось вимагає... немає індикаторів вимірювати роботи стратегії. Я думаю, що із бюджетом буде проблеми» (активістка правозахисної НДО).

Не відбувалося активного залучення ромських організацій до розробки Стратегії: *«У робочу групу, яка розробляла проект, не увійшла жодна ромська громада»* (активістка правозахисної НДО). З одного боку, сам факт наявності відповідної стратегії в Україні – уже плюс; але, з іншого – бракує політичної волі для її фахової реалізації:

«Не довольны Стратегией... Первое, была разработана без участия ромов... Даже тот факт, что мы настаивали на публичном обсуждении этого документа. И нам пришлось приложить очень много усилий, чтобы Министерство культуры согласилось прийти на обсуждение... Но тот факт, что документ приняли – уже хорошо. Дальше мы можем его исправлять, совместно принимать шаги на пути к решению длинных проблем» (активістка ромської НДО).

Загалом доцільно підсумувати словами експертки: *«ромська тематика наразі доволі на часі в Україні. Це лакмусовий папірець багатьох соціальних проблем і явищ»*. Задля так званої успішної євроінтеграції держава готова, принаймні, на формальному рівні, підтримати ідею інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство. Але постає актуальне запитання – яким чином будуть розв'язані ті проблеми, з якими продовжують стикатися роми, особливо, найбільш маргінальні ромські громади.

«Немає статистики – немає проблеми»

Українська влада не має надійної статистики про кількість ромів. Згідно із результатами останнього Всеукраїнського перепису населення, в Україні станом на 2001 рік проживало 47 600 ромів [4]. Але згідно із оціночними даними Ради Європи, кількість ромського населення значно більша – від 120 000 до 400 000 [21, с. 18]. Зрозуміло, що намір експертів, які підраховують представників ромської національної меншини не в тому, аби показати великі цифри, що часто очікується як легітимація важливості тієї чи іншої проблеми. Натомість проблема у тому, що роми стикається із структурними проблемами у процесі оформлення документів, які у багатьох із них відсутні. Тому в результаті перепису вийшла доволі невелика цифра стосовно ромських громад в Україні.

Так, Жіночий Фонд «Чіріклі» надає інформацію про те, що 40% ромів, які контактують із ромськими медіаторами, не мають документів [11]. Як зазначено у звіті про становище ромів у 2012 році, чимало ромів не охоче оформлюють документи, оскільки це «дуже складно та здебільшого небезпечно» через можливі контакти із міліцією [9, с. 9]. Відсутні фахові дані про соціально-економічну ситуацію ромів України, оскільки органи державної влади не збирають ці дані [23, с. 7]. Експертки із громадянсько суспільства слушно зазначають про проблеми, пов'язані із відсутністю статистики і документів у ромів:

«Нашему правительству удобно не иметь статистики. Они будут отчитываться за Стратегию, а там нет индикаторов» (представниця ромської НДО).

«Достеменно невідомо, скільки ромів проживає. Не ведеться чисельності. Немає документів. Без цих усі інші питання впливають із цього» (представниця міжнародної НДО).

«Проблема із бюрократичними установами. Має бути спрощена процедура для ромів. У більшості не буде коштів, аби заплатити за оформлення документів. Це має бути єдина система, одне віконце, людина не має ходити по різних місцях, бо для ромів це буде неможливо» (представниця міжнародної НДО).

Натомість експертки зазначають, що питання окремої статистики по ромах є суперечливим. З одного боку, дійсно, так званий «етнічний профайлінг» (який навіть досі ведуть правоохоронні органи по певних групах злочинців [15]) є дискримінаційним стосовно етнічних меншин, що проживають в Україні. З іншого боку, без фахових статистичних даних

важко зрозуміти потреби цієї чи іншої соціальної групи. Експертка із міжнародної НДО перекоонує: *«Більшість Міністерств кажуть, що не ведуть окрему статистику по ромам... Вони виправдовують це тим, що не можна ввести статистику по етнічних групах. Але є таке поняття як "positive duties" – етнічна статистика повинна вестися, аби розуміти потреби людей».*

Які ж проблеми ромів можливо зрозуміти, проводячи фахові дослідження, у тому числі, статистичні? Зокрема, у результаті цього та інших досліджень виявлено, що українське ромське населення стикається із постійною і систематичною дискримінацією майже в усіх сферах суспільного життя, включаючи доступ до освіти, житлових послуг, охорони здоров'я, працевлаштування і соціальних послуг [9; 15]. Як зазначає одна із експерток у сфері прав людини: *«Якщо брати у цілому прояви ксенофобії, то саме ця група найбільше виділяється – випадки ставлення правоохоронних органів, дискримінації (зайти у приміщення, доступ до освіти – на інституційному рівні)».* Україна не має офіційних даних про злочини на ґрунті ненависті (hate crimes) стосовно ромів. Зокрема, у звіті ОБСЄ відповідні дані від України відсутні [22, с. 24].

Хоча трапляється низка випадків в Україні злочинів на ґрунті ненависті, про які доцільно було б звітувати державі. Наприклад, відома правозахисниця і журналістка Ольга Веснянка у матеріалі «Євро-2012»: ромам не місце у Києві?» розповідає про розгон ромського табору [3]: *«Близько сімдесяти мешканців ромського табору на вулиці Березняківській у Києві після збройного нападу невідомих поїхали зі столиці. Як твердять очевидці, невідомі підпалили намети, залякували мешканців табору пострілами з вогнепальної зброї, наказували «щезнути з Києва». Намети ромських родин розташовувались поблизу залізничних колій, де курсують нові потяги «Київ-Харків». Роми мешкали поблизу звалища, де збирали металобрухт».*

Одна з проблем браку уваги до ромського питання також пов'язана із відсутністю так званого ромського лоббі: *«У ромів немає такої сили за спиною, лоббі. В органах влади немає свого представника. Кримські татари представлені, інші нацменшини також»* (активістка правозахисної НДО). Загалом суспільне сприйняття ромів є доволі стереотипним. Активістка правозахисної НДО зауважує: *«Дійсно мало знають про ромів, їх життя, побут. Є лише страх, що у тебе щось поцуплять, тобі будуть гадати. Знають лише таких ромів».* Окрім того, самі ж роми зазначають про гетерогенність власної національної меншини, не завжди схвалюючи альтернативні стилі життя: *«Ми не кочуючі цигани. Ми такі ж самі люди, як українці, тільки темний народ. Є бомжі з вашої і з нашої сторони»* (ромська жінка).

Побутова ромофобія в Україні – не поодинокі явище і подібні випадки, про які розповідає 22-річна ромська жінка, доволі часто трапляються: *«коли я лежала в лікарні, одна жінка підійшла до мене і каже – яка користь від вас Україні. Вас треба повиселяти».*

Проблеми із правоохоронними органами

Відповідно до даних правозахисних організацій, найбільше від утисків правоохоронців в Україні потерпають, у тому числі, роми [1]. Під час проведення інтерв'ю роми підтвердили своє небажання звертатися до органів внутрішніх справ за допомогою [7, с. 18]. У ситуації доволі низького рівня довіри до міліції в цілому, ромська національна меншина не є винятком. Згідно із даними Харківського інституту соціальних досліджень (2013), 83% опитаних ромів відчують себе об'єктами негативного ставлення з боку працівників міліції, яке 51 % оцінили як «неприятне» та ще 32% – як «вкрай негативне» [7, с. 62]. Як зазначає активістка міжнародної НДО: *«Для етнічних меншин важливо знати, що їх проблеми вирішуються. Ці громади не почуваються безпечно і не почувають, що уряд реагує. Довіра до правоохоронних органів є надзвичайно низькою».*

Ромська жінка розповідає про власну сімейну проблему, пов'язану із правоохоронними органами: *«Міліція чіпляється за що небудь. Мій брат сидить в тюрмі, аж на 5 років. Посадили ні за що».* У іншій респондентки, матері трьох дітей, чоловік також ув'язнений. Вагітна жінка змушена жебракувати, аби прогодувати себе і дітей. Загалом неграмотні роми неохоче розповідають про проблеми із міліцією, очевидно, бояться розголосу і подальшого ускладнення ситуації.

Разом з тим, доцільно зазначити, що офіційна статистика не дає підстав вважати ромські громади більш криміногенною частиною населення, аніж населення України в цілому [7, с. 28]: *«рівень злочинності серед ромів значно поступається аналогічним загальним показникам щодо всього населення Закарпатської, Одеської, Полтавської, Черкаської областей».*

Умови проживання і безробіття у ромських громадах

Поселення компактного проживання ромів – досить незадовільні для життя. Як свідчать результати дослідження ромів у Закарпатській та Черкаській областях [9, с. 11], типовою для Закарпаття є ситуація проживання сімей у малогабаритній будівлі по 10-15 осіб. На Черкащині кількість людей в одному домогосподарстві – від 4 до 7. Однак, ще більша проблема – нестача питної води, відсутність енергопостачання та газового опалення.

Дискримінація ромів в українському суспільстві спричинена переважно їхнім соціально-економічним становищем [12, с. 17]. Так, відповідно до даних ромських організацій, лише 38% ромів мають роботу, причому лише 28% працюють повний робочий день [12, с. 28].

Тому роми використовують різні можливості задля виживання. Як варіант, опитані роми з Волині, більшість з яких народили дітей у ранньому віці (14-17 років), виживають за рахунок виплат держави на дитину:

«Я би хотів, аби у мене була своя хата. Аби мати, сестри. Жінка. У нас є і за 5 тис. грн. хати, є і дорожчі. Оце зараз получимо гроші, то куплю собі хату» (ромський чоловік).

«Таборів зараз немає. По хатах живуть. Я купила хату, що получаю на дітей. Я собирала дитські гроші. Сама ходила просила. Живу я і діти» (ромська жінка).

Суттєва державна допомога на дітей означає, з одного боку, збільшення кількості зареєстрованих ромських дітей, з іншого боку, деякі опитані експертки зазначали про можливість збільшення тиску на молодих дівчат і жінок стосовно заміжжя і народження дітей у ранньому віці – задля отримання державного фінансування.

«Мне очень жаль, что так происходит. Я стараюсь говорить, что не рожают они только для того, чтобы получают эти деньги. Ситуация такая, что это единственное средство существования семьи». (активістка ромської НДО).

У розповіді про своє життя молодий ромський чоловік зазначив, що він і його велика родина живуть у тісному помешканні у селі, яке сестра придбала за соціальні виплати: *«Жінка є, дитина є. Мати слаба у больниці. Два брата, я сам годую. Заробляю по людях. Живу у сестри старшої... Живемо у хаті, сестра купила за роди... Там живе 32 людей, 4 комнати. Спимо на бідлозі».* Інша респондентка нарікає про своє становище: *«Я б хотіла, аби мої діти не знали, що таке циганська жизнь».*

Багатьом ромам доводиться або жебракувати, або влаштуватися на тимчасові заробітки [20, с. 8]. Зокрема безграмотний респондент, який одружився в 13 років розповідає: *«Я би хотів, аби мені дали роботу. Аби я міг би заробляти, аби жінка не просила. Наприклад, пасти коров. Або помічником... Я ходив шукав. Ніде не треба. Ходжу по мусорніках метал копаю».*

Найчастіше історії респондентів і респонденток про економічні негаразди пов'язані саме із браком роботи і заробітку:

«Мені 22 роки, 5 дітей, усі дівчата, першу доньку я народила в 14 років. Тепер заробляємо як получається. Якщо він бачить, де можна – іде. Ми ж не грамотні. Він залізо копає» (ромська жінка).

«Сколько я не разговаривала с ромами, чтобы ромской женщине устроиться на работу выше уборщицы – никогда мне не встречалось такое» (активістка НДО).

«Я зараз в себе в селі допомагаю старим бабам – дрова рубати, бульбу копати, гній викидати. Вони мені дають за це бульбу» (ромський чоловік).

Роми також усвідомлюють, що економічні негаразди наразі стосуються не лише їх, а й усіх українців загалом:

«На съоднишний день государственной работы не має. Колись було при советській владі... У мене чоловік був бешкетник. Я могла його збрати і завезти у колгосп, аби він міг працювати. Тепер колгоспи завмерли. Нема як жити навіть українцям. Тепер виживають люди, як можуть» (ромська жінка).

Опитані роми також зазначають про важливість освіти для власних дітей. Навіть якщо вони самі не мали змогли навчатися (переважно, через економічні негаразди – *«Не вчиться ніде. Ми раніше «валялися» – то там, то сям жили. Не було де жити»*), дітей намагаються залучати до здобуття освіти.

Доступ ромських громад до освіти

Відповідно до даних Європейського центру із прав ромів, більшість ромських дітей не завершують школу і/або взагалі залишають школу неграмотними [18]. Навіть наразі загалом у ромських компактних поселеннях далеко не усі мають формальну освіту (зокрема, жінки) [23, с. 7]. Ромські сім'ї можуть забирати дівчаток із школи через бідність, аби дівчата могли працювати чи доглядати за молодшими членами родини, поки батьки працюють:

«Я не ходила в школу. Не вмію читати і писати. Чоловік тоже не вміє читати і писати. Я хочу, хоть би діти були грамотні. Мене батько і мати в школу не пускали. Я рано сама пішла замуж і от так і живу» (ромська жінка).

Окрім того, ставлення викладачів та інших учнів не завжди позитивне. Ось про який приклад ромофобії з боку шкільних вчителів розповідає представниця міжнародної НДО: *«Викладачі апелюють до генетики. Кажуть, що це природньо, що ромські діти не схильні до отримання тієї чи іншої освіти. Вчителі мультиплікують стереотипні уявлення, базуючись на досвіді. Це веде до того, що до дітей менша увага, якість освіти менша. Це важкий клубок проблем, важко описати. Проблема немає однієї сторони – є певні*

обставини, у які попадає людина, яка народжується у таборі». Інша респондентка розповідає про керівництво школи: «Директор мені каже: Ви змиритесь з тим, що ви – циганка. Я кажу, що я така сама людина, як ти. Тільки що я шоколадна».

Ромська неграмотна жінка хоче іншої долі для своїх дітей і освіта – один із механізмів висхідної мобільності: «Оформила дітей без проблем. Я домашня. У мене все було. Документи. Це не проблема. Так і в моїх дітей. І зараз у мене діти і в школу ходять. Я не хочу, аби діти жили, як я. Моя дитина ходить в 4 клас. Приходить, книжки, задачі, я не розумію. Це стидно».

Висновки

Результати вимірювання соціальної дистанції за шкалою Богардуса, проведені Київським міжнародним інститутом соціології у 2013 році свідчать, що індекс ксенофобії до ромів є найвищим серед інших етнічних груп (5,5 із 7). Не дивлячись на велику чисельність і тривале проживання на території України, українці не сприймають ромів як постійних мешканців.

Українська держава, намагаючись інтегруватися до європейської спільноти, прийняла у 2013 році Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. Експерти висловлюють доволі критичне ставлення до цього документу, у першу чергу, через брак механізмів реалізації. Без наявності з боку органів державної влади політичної волі вирішити проблеми ромських громад складно говорити про успішні інтеграційні процеси. Окрім того, як слушно зауважує одна із експерток, дослідниця ромів: «Більшість ромів не розуміють, куди їм інтегруватися. У суспільство, це корупція, бандитизм, насильство. Навіщо це їм? У них є свої традиції, культура. Якщо було б інше суспільство – вони б інтегрувалися. А в такому суспільстві не бачать потреби».

Органи державної влади не мають фахових статистичних даних стосовно чисельності ромів. Велика частина ромського населення має проблему із оформленням документів. Роми потерпають від від утисків правоохоронців, так званої побутової ромофобії, незадовільних умов проживання. Не маючи постійної роботи і будучи інколи навіть повністю неграмотними, роми виживають за рахунок виплат держави на дитину. Також ромам доводиться або жebraкувати, або влаштовуватися на тимчасові заробітки. Роми, які прагнуть змін для своїх дітей, самотужки не в змозі ці зміни забезпечити. Адже будучи повністю неграмотними, складно уможливити навіть повну середню освіту для дітей, не говорячи про вищу.

Література

1. Альтернативна доповідь щодо виконання Україною Міжнародної конвенції ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації. – Українська Гельсінська спілка з прав людини, 22 липня 2011 року. – Доступ з: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1312376836> (станом на 8 травня 2014 року).
2. Беліков О. Державна політика стосовно циган України: історія і сучасність / О. Беліков // Наукові записки Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Тематичний випуск: Роми України: із минулого у майбутнє. – Т. 15. – К., 2008. – С. 24-56.
3. Веснянка О. «Євро-2012»: ромам не місце у Києві? // Deutsche Welle. – 06.06.2012. – Доступ з: <http://dw.de/p/159M9> (станом на 8 травня 2014 року).
4. Всеукраїнський перепис населення України 2001 (національний склад) // Державний комітет статистики України. – Доступ з: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality> (станом на 8 травня 2014 року).
5. Григоріченко П. «Десятиліття ромської інтеграції в Європі 2005–2015» та план дій України щодо приєднання до нього / Петро Григоріченко // Наукові записки Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Тематичний випуск: Роми України: із минулого у майбутнє. – Т. 15. – К., 2008. – С. 459-469.
6. Динаміка ксенофобії в Україні: 2010-2013. – Прес-реліз Київського міжнародного інституту соціології [Електронний документ]. – 3 с.
7. Дотримання прав ромського населення в діяльності ОВС України / Кол. авт. – Харків: Харківський інститут соціальних досліджень, 2013. – 76 с. – Доступ з: <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1385029775.pdf> (станом на 10 травня 2014 року).
8. Злочини на ґрунті ненависті в Україні: квітень 2011 – квітень 2012. – Харків: права людини, 2012 р. – 272 с. – Доступ з: <http://library.khpg.org/files/docs/1339735328.pdf> (станом на 10 травня 2014 року).
9. Колокова М.О. Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / М.О. Колокова, С.В. Щербань. – Х.: Харківський інститут соціальних досліджень, 2012. – 48 с.

10. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства. Результати соціологічного дослідження / [Кобзін Д. О., Шейко Р. В., Мартиненко О. А., Белоусов Ю. Л.]. – Харків, 2008. – 43 с.
11. Міжнародний благодійний жіночий фонд «Чіріклі», новини. – 12 червня 2012 р. – Доступ з: <http://chirikli.com.ua/index.php/ua/novini/item/15-zasidannia-verkhovnoi-rady-ukrainy-stand-dotrymannia-prav-liudyny-v-ukraini> (станом на 8 травня 2014 року).
12. Мостюк В. Роми, проблема поза законодавством / Вікторія Мостюк, Ірина П'єх, Людмила Струк // Повсякденні практики інституційної дискримінації: український вибір. – К.: Центр дослідження суспільства, 2013. – С. 15-31.
13. Паніна Н. Фактори національної ідентичності, толерантності, ксенофобії, та антисемітизму в сучасній Україні / Наталя Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 26-45.
14. Паніотто В. Динаміка ксенофобії та антисемітизму в Україні (1994-2007) / Володимир Паніотто // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – №1. – С. 197-214.
15. Права людини в Україні 2012 (Розділ «Роми»), [Українська Гельсінська спілка з прав людини]. Доступ з: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362647447> (станом на 8 травня 2014 року).
16. Рівень екстремістських орієнтацій населення України // Права людини в Україні, рівень ксенофобії, ставлення до мігрантів та біженців, ставлення до проявів екстремізму / Звіт КМІС. – 2010. – 68 с. // http://www.ihrpex.org/uk/article/609/zvit_z_a_temoju_prava_ljudyny_v_ukrajini_riven_ksenofobiji_stavlennja_do_migrantiv_ta_bizhentsiv_stavlennja_do_projaviv_ekstremizmu (станом на 8 травня 2014 року).
17. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» від 11 вересня 2013 р. № 701-р. – Верховна Рада України, 2013. - Доступ з: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/701-2013-%D1%80> (станом на 8 травня 2014 року).
18. Ромські діти стикаються із проблемами доступу до якісної освіти в Україні / [Європейський центр із прав ромів]. – Будапешт, 2008. – Доступ з: <http://www.errc.org/article/romani-children-face-problems-in-accessing-quality-education-in-ukraine/2977> (станом на 8 травня 2014 року).
19. Указ Президента України «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» від 8 квітня 2013 року № 201/2013. – Верховна Рада України, 2013. - Доступ з: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/201/2013/para10#n10> (станом на 8 травня 2014 року).
20. Цвілій О., Кондур З. Ромські медичні посередники в Україні: досягнення, виклики, можливості. – К., 2014.
21. EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 // European Commission: Brussels, 2011. – Доступ з: http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf (станом на 8 травня 2014 року).
22. Implementation of the Action Plan on Improving the Situation on Roma and Sinti within the OSCE Area: Renewed Commitments, Continued Challenges / Status Report 2013. – OSCE, ODHR, 2013.
23. Ukraine: Country Profile 2011-2012 [European Roma Rights Centre, Budapest]. – 2012. – Доступ з: <http://www.errc.org/cms/upload/file/ukraine-country-profile-2011-2012.pdf> (станом на 8 травня 2014 року).